

Тема. Морфемі і словотвірна структура слова. Основні способи словотвору. Стилiстичне забарвлення значущих частин слова (префіксів і суфіксів)

План

1. Морфемі і словотвірна структура слова. Основні способи словотвору.
2. Стилiстичне забарвлення значущих частин слова (префіксів і суфіксів). Словотворчі норми (правильне творення слів)

1. Морфемі і словотвірна структура слова. Основні способи словотвору.

• Порівняйте записані парами слова. Визначте їхню будову. Чим цікаві ці слова з погляду словотворення? Поміркуйте, яке слово кожної пари є похідним, а яке – твірним. Обґрунтуйте думку.

Доярка – дояр.

Швея – швейник.

Бандурист – бандуристка.

Спортсмен – спортсменка.

Слова поділяються на **морфемі** – найменші значущі частини (**корінь, префікс, суфікс, закінчення**). За допомогою префіксів і суфіксів утворюються нові слова та їхні форми, а за допомогою закінчень – лише форми слова.

БУДОВА СЛОВА			
Основа слова			Закінчення
Префікс	Корінь	Суфікс	Виражає граматичне значення слова
Виражає лексичне значення слова			

Відповідне розміщення морфем у слові є його **будовою**.

Наприклад: *учень, переведений, високо, ходити*.

Зверніть увагу! При визначенні кореня треба враховувати чергування звуків. Наприклад: *ходить – ходжу – хід* (спільнокореневі слова).

Основним засобом збагачення словникового складу мови є **словотворення**. При цьому нові слова утворюються на основі вже існуючих.

Основа, від якої твориться нове слово, називається **твірною**. До неї додаються словотворчі суфікси і префікси (афікси). Наприклад:

1. *ліс + ов лісовий* (твірна основа *ліс*).

2. *лісов(ий) + ик лісовик* (твірна основа *лісов*).

Слова поділяються на **непохідні** і **похідні**. Похідне слово мотивується через зв'язки з іншим словом того самого кореня.

Порівняйте: *ліс* → *лісовий* → *лісовик* (непохідне) (похідне) (похідне)

Способи словотворення.

Способи словотворення	
Суфіксальний	<i>осінній</i> ← <i>осінь</i> + <i>н</i>
Префіксальний	<i>премудрий</i> ← <i>пре</i> + <i>мудрий</i>
Префіксально-суфіксальний	<i>запічок</i> ← <i>за</i> + <i>піч</i> + <i>ок</i>
Безафіксний (відкидання морфем)	<i>пуск</i> ← <i>пускати</i>
Складання слів або основ слів	<i>рута-м'ята</i> ← <i>рута</i> + <i>м'ята</i> ; <i>працездатний</i> ← <i>праця</i> + <i>здатний</i>
Складання усічених основ	<i>облком</i> ← <i>обласний</i> + <i>комітет</i> <i>ЄС</i> ← <i>Європейський Союз</i>
Перехід слів з однієї частини мови в іншу	<i>черговий</i> (іменник) ← <i>черговий</i> (прикметник) <i>учень</i>

2. Стилiстичне забарвлення значущих частин слова (префіксів і суфіксів). Словотворчі норми (правильне творення слів)

Стилiстичне забарвлення суфіксів.

Стилiстичні можливості словотвору виявляються при зіставленні слів, які мають однаковий корінь і значення, але різне словотворче оформлення. Наприклад: *вітер* – *вітерець*, *вітрище*; *далеко* – *далеко-далеко*, *далеченько*, *далекувато*.

У наведених прикладах слова праворуч емоційно забарвлені, вони надають мовленню стилістичної виразності та експресивності.

Одним з найбільш стилістично виразних словотворчих засобів є суфікси. Наприклад: 1. *Ой у полі озерецько, там плавало відерецько* (Нар. творчість). 2. *Для виробництва біологічного світла потрібен молекулярний кисень* (З посібника).

Стилiстичне забарвлення суфіксів		
Суфікси	Особливості суфіксів	Приклади
<i>-ість</i> , <i>-ств(о)</i> , <i>-цтв(о)</i> , <i>-зтв(о)</i> , <i>-от(а)</i> , <i>-анн(я)</i> , <i>-енн(я)</i> , <i>-інн(я)</i> , <i>-тт(я)</i> , <i>-ізм (-їзм)</i> , <i>-изм</i> та ін.	Утворюють слова з абстрактним, узагальнювальним значенням, назви опредмеченої дії.	<i>громадськість</i> , <i>збирання</i> , <i>людство</i> , <i>реалізм</i>
<i>-альн-</i> , <i>-увальн-</i> (<i>-ювальн-</i>), <i>-арн-</i> (<i>-ярн-</i>),	Характерні для наукового, офіційно-ділового, публіцистичного стилів	<i>соціальний</i> , <i>гуманітарний</i> , <i>історичний</i>
<i>-ист-</i> , <i>-уват-</i> , <i>-атист-</i>		<i>азотистий</i> , <i>цукристий</i> (слова-терміни)
<i>-к-</i> , <i>-ок-</i> , <i>-очок-</i> , <i>-ичок-</i> ,	Утворюють емоційно	<i>рідденький</i> ,

-очк-, -ик-, -оньк-, -еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -н-, -в-, -ищ-, -ущ- (-ющ-), -иськ-, -юх-, -ил-, -л-	забарв лєні слова. Характерні для художнього і розмовного стилів	гайочок, котище
--	---	--------------------

Зверніть увагу! Слова із суфіксами позитивної і негативної оцінки мають виразне емоційно-експресивне забарвлення. Приєднуючись до основи слова, ці суфікси вносять додаткові відтінки здрібності, пестливості, ласкавості, ніжності, зневаги, згрубілості тощо.

Стилістичне забарвлення префіксів.

Стилістично виразнішими роблять слова і **префікси**. Особливої експресії набувають слова, у яких повторюється або комбінується з іншими префіксами префікс **по-**.

Наприклад: *Притаїлося все, пополохалось перед з'явищем тучі грізної...* (М. Стельмах).

Префікси **па-, пра-, уз-** та інші надають словам відтінок урочистості. Наприклад: *Паморозь розкішним мереживом покрила нерухомі дерева* (М. Стельмах).

За допомогою префікса **не-** виражається негативний, зневажливий відтінок. Наприклад: *недотепа, нездара*.

Стилістичне забарвлення **складних слів** пов'язане здебільшого з новим значенням, що виникає внаслідок поєднання слів або основ слів. Складні слова виконують різні **стилістичні функції**:

- уживаються як терміни в науковому, офіційно-діловому, публіцистичному стилях (*гідроканал, кіловат-година*);

- виражають різноманітні емоційно-експресивні відтінки в художньому стилі (*громовозвукий, смуток-жаль*).

Наприклад: *Ранок був ясний-найясний і теплий-найтеплій* (Марко Вовчок).

Завдання 1

I. (Усно) Прочитайте слова. Визначте усно в них суфікси та префікси і з'ясуйте, як ці морфеми впливають на значення слів. Які з цих слів характерні для художнього мовлення, а які – для наукового?

Становлення, формулювання, архаїзм, архаїчний, посередництво, упертюх, бурмило, тонісінський, ординарний, рівнесенький, гостинчик, порозходитись, прадавній, історизм, дійсність, нездара, пагіння, хлопчисько, хатиночка, звірятко, вовчище, водиця.

II. (Письмово) Складіть з одним словом (на вибір) речення, ускладнене однорідними членами речення.

Завдання 2

I. Спишіть речення, розкриваючи дужки та розставляючи пропущені розділові знаки. Підкресліть слова із суфіксами та

префіксами, які надають словам і мовленню стилістичного забарвлення. Виділіть ці морфеми і поясніть їхню стилістичну роль.

1. Сон(е,и)чко племенисте гралося в небі вітрець жвав(е,и)нько хитав деревами що попадалися де-не-де по дорозі і шумів у міських садочках (*Марко Вовчок*). 2. Як гляну на тебе – така ти невеличка моя перепеличко а голосочок-то який! Тонес(е,и)нький милес(е,и)нький такий! (*Л. Глібов*). 3. Із якого ти саду чудова роже? Тебе й морозище зв'язати не може! (*А. Кримський*). 4. Все те що мало згоріти згоріло тільки сумно чорнів обпалений комин та осінній вітрисько бабрався в попелі, вишукуючи поодинокі жарини (*А. Дімаров*). 5. Пр(е,и)стосувавшись до сезонного живле(н,нн)я і розмноже(н,ння) кити утворили кілька біологічних груп (*З посібника*). 6. Все ніби в колі віковім любов розлука весни грім все ніби вогкості луна прадавня тиха таїна (*А. Малишко*). 7. Попоходиш за плугом попотягаєш чепіги то й, зрозуміло, втома бере своє (*О. Ковінька*). 8. Ой у полі три кринич(е,и)ньки, любив козак три дівчиноньки (*Нар. творчість*).

Завдання 3

Розберіть за будовою слова, визначте спосіб їхнього творення.

Чужоземний, український, архітектурної, загальноєвропейські, збагачені

Завдання 4

Доберіть усно до слів *Львів* і *архітектура* спільнокореневі.

Завдання 5

Утворіть від слів *місто* і *вулиця* по два нових.